

VILNIAUS žemaičiai paminėjo Igno Končiaus 140-ąsias gimimo metines

Bonifacas VENGALIS

Vilniaus žemaičių kultūros draugija 2026 m. gegužės 19 d. savo narius ir prietelius pakvietė į Vilniaus kultūros centrą (anksčiau – Vilniaus mokytojų namai), kur vyko fiziko, etnografo, visuomenės ir kultūros veikėjo, knygų autoriaus prof. Igno Končiaus (1886–1975) 140-ųjų gimimo metinių minėjimas.

Pranešimą tema „Igno Končiaus Žemaitijos kryžių ir koplytelių statistika 1911–1941 m.“ perskaitė Lietuvos istorijos instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus vedėja, vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Vida Savoniakaitė, šeimos prisiminimais apie savo senelį pasidalino Vilniaus žemaičių kultūros draugijos narys, fizikas, I. Končiaus gimtinės Purvaičiuose (Plungės r.) tvarkytojas Gintaras Končius, koncertavo Irenos Belickienės vadovaujamo romansų ansamblio „Juodoji rožė“ ir Petro Garšvos vadovaujamo vyrų vokalinio ansamblio „Seni draugai“ dainininkai.

I. Končius gimė 1886 m. liepos 31 d. Purvaičių kaime (Plungės r.), mirė priverstinėje emigracijoje 1975 m. vasario 19 d. Putname (JAV). Sunku būtų keliais žodžiais įvardyti visus šio profesoriaus darbus ir nuopelnus Lietuvai. Pagal profesiją I. Končius – mokslininkas-fizikas (baigė fizikos studijas Petrapilio (dabar Sankt Peterburgas) universitete), pedagogas (ŽŪA ir VDU profesorius), moks-

Ignas Končius JAV. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

lo organizatorius (vienas iš VDU Fizikos katedros kūrėjų, pirmasis VU valdytojas). Pagal visuomeninę veiklą jis – žemaičių etnokultūros tyrinėtojas, kraštotyrininkas, mokslinių terminų kūrėjas, meteorologijos Lietuvoje pradininkas, eilės muziejų steigimo iniciatorius, fotografas, rašytojas (vienas ar su kolegomis parašęs apie 20 knygų), kultūros vertybių ir mokslo populiarintojas. Pagal pilietinį nusiteikimą jį galima būtų apibūdinti kaip valstybės pamatų kūrėją, rezistentą (pasipriešinusį abiem Lietuvos okupacijom), Sovietų politinį kalinį (nuteistą, varytą sušaudyti į Červenę (miestas vidurio Baltarusijoje) ir per stebuklą išsigelbėjusį), o galiausiai – kaip nusipelnusį skautų sąjūdžio organizatorių.

Vida Savoniakaitė papasakojo, kad domėtis savo krašto etnografija I. Končius pradėjo dar besimokydamas Petrapilio universitete. Tam lemiamą įtaką turėjo užsimezgusi jo draugystė su tuo metu universitete dirbusiu vyresniuoju kolega, gerai žinomu latvių lingvistu, etnografu Eduardu Volteriu (1856–1941). E. Volteris tuo metu plėtojo etnografines studijas „gentinei“ gyventojų sudėčiai

Nuotraukose: renginio dalyviai ir bendras salės vaizdas renginio metu

Nuotraukoje – renginio dalyviai

nustatyti. I. Končius dalyvavo keliose E. Volterio organizuotose ekspedicijose, buvo jo mokinys ir padėjėjas, jo skatinamas 1911–1940 m. savarankiškai atliko itin vertingą etnografinių tyrimų darbą – surašinėjo ir fotografavo žemaičių kryžius ir koplytėles bei pateikė objektyvius statistinius šių paveldo objektų duomenis. Visus šiuos tyrimus apibendrinno septyniuose sąsiuvinuose. Pirmajame sąsiuvinyje („Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika“, 1931) yra aprašyti 1911 ir 1912 m. jo vykdyti tyrimai, kituose šešiuose – 1922–1940 m. tyrimai.

1912 m. I. Končius keliavo po Žemaitiją fotografuodamas ir kruopščiai surašinėdamas pakelėse stovėjusių kryžių, koplytėlių ir šventųjų statulėlių pavadinimus bei jų ypatumus. Šių tyrimų medžiaga apibendrinta 1931 m. autoriaus išleistoje knygelėje „Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika“, kurioje aprašyti 730 objektai, aptikti Žemaitijos keliais dviračiu nuvažiavus 218 kilometrų.

Praėjus dvidešimčiai metų, I. Končiui parūpo patikrinti įvykusius pokyčius. Tada jis nufotografavo išlikusius anksčiau aplankytus „pastatus“ (taip jis vadindavo kryžius, koplytėles, šventųjų skulptūreles) ir užrašė jų pavadinimus, būdinguosius požymius, apibūdino būklę. I. Končius buvo įsitikinęs, kad siekiant išsaugoti tautos etnografinį paveldą ateities kartoms, visas tas jo darbas yra labai svarbus. Antrojo etnografinio tyrimo duomenys buvo paskelbti 1933 m. išleistoje I. Končiaus knygelėje „Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika 1912–1932“. Kalbėdama mokslininkė pažymėjo, kad I. Končius buvo teišus: jo vykdyti etnografiniai tyrimai atskleidžia daug svarbių Žemaitijos gamtos ir kultūros paveldo istorijos faktų ir šiandien turi neįkainojamą vertę.

Prie mikrofono – Vaida Savoniakaitė

Kalba Gintaras Končius

Po savo pusseserės Vidos kalbėjęs Gintaras Končius prisipažino, kad savo bočiaus Igno Končiaus nė karto nėra matęs, o apie jį daugiausiai sužinojo iš savo tėvo Algirdo Končiaus pasakojimų.

Pasak Gintaro, Lietuvoje I. Končiui buvo ypatingai svarbios kelios jo gyventos vietos: pirmoji–dabartiniame Plungės rajone esantys gimtieji Purvaičiai (jo tėviškė), antroji – Palanga, trečioji–Kaunas, ketvirtoji – Vilnius. I. Končius mokėsi Palangos progimnazijoje. Buvo iškilęs pavojus, kad jis
(Nukelta į 42 p.)

negalės tęsti mokslų gimnazijoje. Priežastis – nepakankamos rusų kalbos žinios. Vis dėlto atkakliam ir užsispyrusiam jaunuoliui pavyko įgyvendinti savo svajonę – jis į gimnaziją įstojo, nes prieš egzaminus buvo atmintinai išmokęs visą rusų kalbos vadovėlį.

G. Končiaus nuomone, tai rodo, koks buvo didelis jo noras mokytis, koks jis buvo atkaklus. Tikėtina, kad tai jam pasitarnavo ir siekiant kitų gyvenimo tikslų.

Palangoje mokytojuodamas I. Končius susipažino su savo būsimąja žmona Marija Kentraite. Šis pajūrio miestas dar svarbus ir tuo, kad dirbant Žemės ūkio akademijoje I. Končiui kartu su prof. Viktoru Ruokiu buvo pasiūlyta ištirti Palangos kraštą. Tyrimų medžiaga ir išvados nugulė į 1925 m. išleistą jų spaudai parengtą Kaune Žemės ūkio departamento išleistą knygutę – etnografinę-statistinę studiją „Palangos kraštas“ (paantraštė „Palangos kraštui pažinti medžiaga“). Praėjus 100 metų po jos išspausdinimo Palangos bibliotekos direktorės Agnės Abramovičienės iniciatyva ši knyga išleista pakartotinai.

XX a. I pusėje daugelis išsilavinusių žmonių laikė šventa pareiga ką nors naudingo padaryti savo šalies, tautos labui. I. Končius savo visuomenine veikla ir nuveiktais darbais visiems mums ir ateinančioms kartoms išlieka sektinu pavyzdžiu.

Labai svarbius darbus I. Končiaus nuveikė Vilniuje, kai 1940 m. buvo paskirtas pirmuoju Vilniaus universiteto valdytoju. G. Končius pažymėjo, kad gaila, jog apie šį faktą iki šiol labai retai prisimenama. I. Končius nebuvo specialiai ruoštas diplomatinei tarnybai, tačiau, nežiūrint to, jam su dviem padėjėjais pavyko suorganizuoti sklandų ir kultūringą tada buvusio lenkiško universiteto perėmimą ir jo perorganizavimą į lietuvišką. Tai aprašyta Lenkijoje išleistoje prof. Piotro Losovskio knygoje. Joje išspausdintas ir į lenkų kalbą išverstas prof. I. Končiaus pasisakymas apie minėtą Vilniaus universiteto reorganizavimą. Įdomu tai, kad ano meto lenkų spaudoje apie tą reorganizaciją buvo labai palankiai rašoma. Pasak G. Končiaus, reikėtų, kad šis faktas būtų plačiau viešinamas, ypač Vilniaus universitete, ir kad jo absolventai apie tai geriau žinotų.

Antrojo pasaulinio karo metais I. Končius ir prof. Fledžinskas buvo pirmieji, pasirašę atsišaukimą prieš tai, kad VDU studentai stotų į kuriamą lietuvišką SS diviziją. Tuo laikotarpiu tokiam viešam aktui reikėjo ypatingos drąsos.

Kalba Igno Končiaus anūkas Andrius Končius

I. Končius, kur bebūtų, ką beveiktų, visada stengėsi pabrėžti žmogaus orumą. Važinėdamas po Žemaitiją ir rinkdamas medžiagą apie kryžius ir koplytėles, jis visada stengdavosi rodyti pagarbą sutiktiems žmonėms. Pabrėždamas jų orumą profesorius sugebėdavo rasti ryšį su įvairių pažiūrų žmonėmis. Pasak G. Končiaus, žmogaus vertė ir orumas yra nepaprastai svarbūs dalykai, kuriuos turėtumėme jaunajai kartai skiepyti nuo mažų dienų. Baigdamas jis perskaitė visus sugraudinusį laišką, kurį 1957 m. jam per tarpininkus bočius Ignas Končius atsiuntė iš JAV, ir visus pakvietė šią vasarą, birželio 27 d., atvykti į Purvaičius, kur vyks vienas iš renginių, skirtų I. Končiaus 140-ųjų gimimo metinių paminėjimui. Jo metu bus prisiminti I. Končiaus kaip mokslininko fiziko darbai.

G. Končiaus pasisakymą pratęsė jo jaunesnysis brolis Andrius Končius. Jis paminėjo, kad kai nedidelio ūgio prof. I. Končių paskyrė Vilniaus Stepono Batoro universiteto (dabar Vilniaus universitetas) valdytoju, Vilniuje buvo ypatingai neramūs laikai. Jis savo asmens sargybinu įdarbino Dionyzą Glincevičių. Šį galingą, 2 m. ūgio vyrą, jam praeinant Universiteto koridoriumi, lenkų studentai palydėdavo akimis, sakydami „Ale jaki wielki cham“ (liet. *Koks didelis kvailys*). Vienu metu buvę studentai nutarė pasipriešinti naujam valdytojui. Pajutęs bruzdėjimą I. Končius paprašė studentams perduoti, kad jis su minia nekalbės. Jis jiems pasa-

kė: „Išsirinkite savo atstovus, ateikite su savo reikalavimais ir sakykite, ko jūs norite“. Tada lenkų studentai kartu su juos palaikančia profesūra išsirinko savo atstovus. Šie, nuėję pas I. Končių, pareiškė norintys švęsti lenkų Nepriklausomybės dieną. Didžiuliame jį nustebinimui, I. Končius tada pasakė: „Švęskite jei esate lenkai, ir jei jūsų Nepriklausomybė jums yra svarbus dalykas“. Tai taip tas maištas ir baigėsi.

Kai Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis jau buvo gerokai „įsibėgėjęs“ Andriaus ir Gintaro Končių tėtis Algirdas Končius paprašė savo sūnaus nuvažiuoti į Palangą, užlipti į antrąjį jų vasarnamio aukštą, atplėšti palėpės grindis ir iš ten paimti juodo popieriaus paketą, kurį A. Končiui jo tėvas buvo perdavęs saugoti prieš išvykdamas iš Lietuvos. Andrius surado tą paketą. Jame buvo pluoštas dokumentų su ištremtųjų iš Žemaitijos į Rusiją sąrašais. Paaiškėjo, kad vykstant karui I. Končius važinėjo po Žemaitiją ir surašinėjo žmones, kurie buvo suimti ir išvežti į Rusiją 1941 m. birželio 14–19 dienomis – per pirmąjį trėmimą. Kaip tikras mokslininkas jis kaligrafiškai buvo užrašęs, kada ir koks žmogus buvo išvežtas, iš kokios jis buvęs šeimos, kokia buvo jo profesija (ūkininkas, klebonas, mokytojas, kt.). Šis ypatingai svarbus dokumentas tada buvo perduotas tuometiniam Lietuvos Genocido centro pirminkui Julijui Juzeliūnui.

Nuotraukos Bonifacio Vengalio

Grupė renginyje dalyvavusių Končių giminės atstovų

Koncertuoja Irenos Belickienės vadovaujamo romansų ansamblio „Juodoji rožė“ ir Petro Garšvos vadovaujamo vyrų vokalinio ansamblio „Seni draugai“ dainininkai